

DŽENNETSKE BAŠČE O TEMELJIMA VJEROVANJA¹

Revdātu-l-džennāt fi usūli-l-i'tikaādāt

Hasan Kafi-ef. Prušćak

Preveo i bilješkama popratio: H. Mehmed HANDŽIĆ

U ime Boga Dobročinitelja Milostivog!

Hvala Bogu, Koji nas je uputio znanju i vjerovanju, a spriječio nas od bezvjerstva i grijehenja! Božiji blagoslov nek je Njegovu časnom poslaniku i uglednom miljeniku Muhammedu, koji je poslat s najboljom vjerom; njegovom rodu, koji su preteče u dobru i njegovim drugovima, koji su ga pokorno slijedili!

A po tome: pošto je vjerovanje prva dužnost čovjekova i posljednje

što se traži u času kad se duše s tijelom rastaju; ono je čak glavna svrha ljudskog opstanka i konačni cilj od poznatog ugovora i datog obećanja,² – a ono ne može opstojati negoli jedino poslije spoznaje da opstoji Nužno biće, niti može biti potpuno negoli priznavši svojstva Tvorca, to je dužnost svakom pametnom čovjeku da ga nastoji postići i steći preko jakih argumenata, i da utroši svu snagu da bi naučio ono što treba vjerovati i

općenito i posebno, ne bi li se na taj način spasio slijepog oponašanja u vjerovanju u Božije jedinstvo. Prema tome pravo vjerovanja (imān) je kruna i glava svih vjerskih propisa, a nauka koja na se preuzima objašnjenje toga temelj je svih sigurnih nauka, a to je nauka o Božijem jedinstvu i Božijim svojstvima.³ Ja sam našao da su o toj nauci najljepša djela i najzbijenije radnje: *El-Fikhu-l-ekber* od našeg najvećeg imama,⁴ zatim *Akaid*

* Hasan Prušćak Kafi, Rajske bašče – o temeljima vjerovanja (Revdātu-l-džennāt fi usūli-l-i'tiqādāt), Sarajevo, 1940., 32 str. S arapskog preveo i bilješkama popratio: Mehmed Handžić. (Preneseno iz: Gajretovog Kalendara, Sarajevo, 1940., 34-64. Slijedeća izdanja: Sarajevo, 1943. i 1979.; Zbornik o Ajvatovici, Travnik, 1995.; Tarkvim, Beč, 1995.; El-Kalem, Sarajevo, 2000.) Ovdje prenosimo prijevod uvodne bilješke i prvog poglavlja knjige, prema izdanju El-Kalema iz 2000. godine.

¹ S poznatim ugovorom i datim obećanjem pisac misli na to, što se pripovijeda, da je Bog prije negoli je stvorio ljude, stvorio njihove duše i pitao ih da li je On njihov Gospodar i Stvoritelj, i one su to priznale i sve rekle: "Da, Ti si naš Stvoritelj." Prema mišljenju nekih

komentatora Kur'ana na ove se odnosi i 172. ajet sure El-A'raf i nekoliko hadisa. O ovom ima u tefsirskim i hadiskim djelima dosta raspravâ, ali nije mjesto ovdje da ih i mi u kratkim potezima iznosimo.

² Ova se nauka arapskim jezikom zove *Ilmu-l-tevhidi-ve-s-sifāt*. Osim ovog imena postoje i druga imena kao *Ilmu-l-akāid*, tj. Nauka o tačkama islamskog vjerovanja, *Ilmu-l-kelem*, tj. Nauka koja daje sposobnost rasprave o islamu vjerovanju, jer riječ kelām znači govor i rasprava. Možda je ovo ime dobila ova nauka i zato što je u početku bila glavna tačka, oko koje su se vodile rasprave, Božije svojstvo govora ili kelam. Dalje, ova nauka nosi i ime *Ilmu usūli-d-din*, tj. nauka o temeljnim vjerskim propisima.

³ Najveći imam je počasni naslov, koji su

Ebu Hanifine pristaše dali svome imami Ebu Hanifi. Mnogi drže da Ebu Hanife nije napisao nijednog djela i da je djelo o islamskom vjerovanju, koje nosi ime *El-fikhu-l-ekber*, kasnije napisano i pripisano Ebu Hanifi. Drugi drže da je Ebu Hanife zbilja napisao to djelo i da u tome ne treba imati sumnje. Nama se čini da je u ovom pogledu ispravno ovo mišljenje: Ebu Hanife nije sobom ovo djelo napisao, ali kako se u to doba na sav mah rasprava vodila o tačkama vjerovanja i on je učestvovao u toj raspravi i često je svojim učenicima predavao o glavnim tačkama islamskog vjerovanja i izlagao svoj pravac u ovom pogledu i tumačio šta zastupa *Ehlu-s-sunne ve-l-džemāa*. Njegovi učenici su ta njegova izlaganja popisali u posebne knjige, koje

Tahavijin,⁴ Omer-Nesefijin,⁵ Senusijin⁶ i Sujutijin⁷ – Božija milost s njima! Ta djela, pored lijepog poretka, fine sređenosti i savršenosti izbora, sadrže najvažnije tačke temelja vjera i biser koristi pravila o čvrstom vjerovanju, tako da zaslužuju da se ispišu i iskitte po Suncu i Mjesecu. Ali pošto im nedostaju dokazi kod izlaganja, nisu dovoljna da se čovjek pomoću njih udalji i spasi oponašanja (taklida). Zato sam ja u sebi mislio i od Boga tražio naputka, da iz ovih djela, od ovih velikih učenjaka, sastavim jedno sređeno djelce, koje bi sadržavalo najbolje dokaze i najjače argumente iz područja logike i tradicije ne upuštajući se u iznošenje protivničkih prigovora niti njihovih dokaza. Ovo sam djelo sredio prema odgovoru prvaka svih poslanika, kada ga je pitao vjerni Džibril o pravom vjerovanju. On mu je odgovorio: “Pravo vjerovanje je da vjeruješ u Boga, u Njegove meleke, Njegove knjige, Njegove poslanike, Sudnji dan, proživljenje poslije smrti, u sudbinu i odredbu te da je i dobro i zlo od Boga.”⁸ To je sedam glavnih tačaka, a pošto sam na početku

objasnio bitnost vjerovanja, tim je nastalo osam poglavlja. Djelo sam nazvao *Džennetske bašče o temeljima vjerovanja*. Boga molim da mi uputstvo učini drugom i olakša pisanje i izlaganje, jer je On onaj koji molbe uslišava i potrebe ispunjava.

PRVA BAŠČA

O bitnosti vjerovanja (imāna) prema pravcu našeg imama Ebu Hanife Nu'mana, Božija milost s njim!

Imān – “vjerovanje” u jeziku znači držati nešto istinom, tj. pristati na ono, što neko javi, primiti ga i držati istinom tako, da se može nazvati pristankom (teslim). *Imān*, pak, u Šerijatu znači srcem pristati i vjerovati da postoji Allah, da je jedan i vjerovati u sve ono što je Poslanik od Boga dostavio. *Imān* je, kažemo, stav srca i duše, jer Bog kaže: *To su oni u čija srca je upisao (stavio) vjerovanje.*⁹ *Oni koji ustima kažu: Mi smo vjerovali, ali im srca nisu vjerovala...¹⁰ A njegovo srce bude smireno u vjerovanju¹¹ Alejhisselam veli: “Bože, učvrsti moje srce u vjerovanju. Alejhisselam*

je rekao Usami¹² nek je Bog s njim zadovoljan, kada je ovaj ubio jednog čovjeka, koji je priznavao da je musliman: “Zašto nisi otvorio srce njegovo!” Ukratko rekavši, vjerovanje je stvar srca i ono nikad ne može otpasti. Obratno tome je očitovanje, jer ono nekada može i otpasti, kao npr., kod presije i prisiljavanja.¹³ Ono nema udjela u bitnosti vjerovanja, ali nas je Bog njime zadužio, da preko njega pokažemo ono sto nam je u srcu drugim muslimanima. Očitovanje je postavljeno kao znak i uvjet da se mogu na čovjeku sprovesti ovosvjetski islamski propisi, jer je vjerovanje skrivena stvar, kojoj treba nekog znaka. Očitovanje zastupa vjerovanje u ovosvjetskim propisima bez obzira da li se vjerovanje nalazi ili ne. Prema tome onaj ko srcem vjeruje, a jezikom ne očituje, on je vjernik kod Boga, iako se ne može smatrati vjernikom u pogledu ovosvjetskih propisa. U obratnom slučaju je obratno. Onaj koji ima i vjerovanje i očitovanje on može reći: “Ja sam doista vjernik, (mu'min),”¹⁴ jer ako bude sumnjao u svoje vjerovanje,

se njemu pripisuju, jer je njihov sadržaj njegovo tumačenje i izlaganje. Stoga svi primjerci *El-fikhu-l-ekbera* nisu istog porijekla. Razni učenjaci su propovijedali na razne načine. Najpoznatiji propovjedač ovog djela je Ebu Muti' el-Belhi.

⁴ Ebu Dža'fer Ahmed b. Muhammed b. Selame el-Ezdi et-Tahavi (239.-321. god.) spada u velike hanefijske učenjake. Napisao je djela trajne vrijednosti, od kojih su tiskana slijedeća: *Muškilul-āsār* o razumijevanju težih hadisa i njihovu komentaru, *Meāni-l-āsār*, hadisko-fikhsko djelo o hadisima koji na prvi mah izgledaju da su u kontradikciji, a govore o fikhskim pitanjima i *Akide* ili *Bejānu-s-sunneti ve-l-džemāa*, kratko djelce o glavnim tačkama vjerovanja. Prva dva djela su opsežna i tiskana su u Indiji; treće je kratko i nekoliko puta tiskano u raznim mjestima.

⁵ Nedžmuddin Ebu Hafs Omer b. Muhammed b. Ismail en-Nesefi es-Semerandi (461.-537. god.) spada također među velike hanefijske imame i učenjake. Njegov *Akaid* je jedna od najraširenijih akaidskih knjiga među pristašama hanefijskog mezheba. Već davno je uzet za udžbenik, po kojem se predavalo u

mnogim medresama. Oko njega je nikla sva sila komentara i tumačenja.

⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. Jusuf b. Husejin el-Husejni el-Tilmisāni es-Senūsi (umro 895. god. u šezdeset i trećoj godini života) je malikijski učenjak. Napisao je tri djela o akaidu, od kojih je najpoznatije srednje, koje se spominje pod imenom *Ummu-l-berāhin* i *Sugress-Senūsi*. Osim ovih djela tiskan mu je i jedan udžbenik logike i komentar Muslimova *Sahiba*.

⁷ Dželaluddin Ebu el-Fadl Abdurrahman b. Ebu Bekr es-Sujuti (849. – 911. god.) jedan je od najplodnijih islamskih pisaca i učenjaka. Džemil-beg Azem spomenuo je u svom djelu *Ikdu-l-dževher* 576 djela, koja je ovaj glasoviti učenjak napisao. Preko stotinu od tih djela tiskano je i čitateljima pristupačno. Živio je i umro u Kairu, gdje je i ukopan. Kada sam boravio u Kairu posjetio sam grob ovog marljivog naučnika i služio se njegovim djelom *Istamu-d-dirāje li kurrāi-n-Nukaje* u kojem je Sujutija ukratko obradio 14 predmeta (nauka) i onda sve komentirao. Jedan dio ovog djela je s područja akaida.

⁸ Ovdje pisac misli na onaj dugi hadis, u

kome se kaže da je Džibril pitao Alejhisselama o imānu, islāmu i ihsānu. Ovaj se hadis nalazi u Muslimovu *Sahibu* na prvom mjestu kao prvi hadis. U Buharijinu *Sahihu* spomenut je u skraćenom obliku. Ovaj sam hadis preveo i protumačio u svojoj radnji *Es-Sunne*, koja je tiskana u *Hikmetu*. Ovaj je hadis drugi po redu.

⁹ Sura El-Mudžadele, 22.

¹⁰ Sura El-Māide, 44.

¹¹ Sura En-Nahl, 106.

¹² Usame je sin Zejda b. Harisa, oslobođenog roba Alejhisselamova i Ummi Ejmene, oslobođene robinje Alejhisselamove. Alejhisselam ga je pred svoju smrt odredio zapovjednikom vojske koja je imala krenuti prema Siriji. Tada je Usami bilo oko osamnaest godina. Umro je za vrijeme Muāvijina hilafeta 58. ili 59. godine.

¹³ Očitovanje može nekad i nedostajati, pa da ne bude uvjet vjerovanja, kao, npr., kod nijema čovjeka ili kod onog koji se boji svome životu ako bi očitovao da je musliman. U ovakvom slučaju, iako mu je bolje da i u ovakvim slučajevima ponosito očituje svoju vjeru, makar ga to i glave stalo.

¹⁴ Sura Tā Hā, 112; i El-Enbijā', 94.

onda i ne vjeruje. Isto tako djela i vjerski obredi ne spadaju u bitnost vjerovanja, jer je vjerovanje uvjet valjanosti djela. Kur'an kaže: *Ko bude uradio dobra djela, a bude vjernik (mu'min)...* Jasno je pak da ono što je uvjet ne spada u ono čemu je uvjet. Ovo mišljenje je u ovom pogledu ispravno. Ovog je mišljenja i Ebu Mensur el-Maturidi. Ovom se mišljenju protive Malik, Šafija, Evzaija, svi muhaddisi i fakih. Oni kažu: vjerovanje (imān) je srcem vjerovati, jezikom očitovati i tijelom obavljati glavne vjerske dužnosti. Priča se da je Šafija, Bog mu se smilovao, rekao: "Ko ne udovolji prvom dijelu, on je munafik; ko ne udovolji drugom, on je nevjernik – kāfir, a ko ne udovolji trećem, on je grijешnik-fāsik." Ukratko rekavši, očitovanje i djela kod njih su dva dijela od bitnosti vjerovanja (imāna). Na temelju toga oni kažu da vjerovanje može biti veće i manje prema tome da li neko radi više djela ili manje. Ali to nije tako, jer protiv toga imamo logičke i tradicijske dokaze. Što se tiče logičkih dokaza, to je što nešto ne može opstojati ako ne opstoji njegov koji sastavni dio. Čovjek je uvijek vjernik, a očitovanje se u svakom času ne nalazi, a tako

isto ni djela. Osim toga vjerovanje ima svoju određenu definiciju jedino se nalazi onda kada se nađu svi dijelovi. Kada nedostaju neki dijelovi, onda se za ostale ne može reći da su iman-vjerovanje. Kada bi njihovo mišljenje bilo ispravno, iz njega bi slijedilo da je onaj ko uradi i najmanji grijeh nevjernik-kafir, jer kada nema jednog dijela nečega, nema ni njegove cjeline. Slijedilo bi i to da bude nijemi čovjek, koji u životu nikada nije izgovorio kelimei-šehadet¹⁵ nevjernik, a to nije tako. Što se tiče tradicijskih dokaza, tu spada odgovor Alejhisselamov Džibrilu, kada ga je pitao o vjerovanju. Alejhisselam je tada odgovorio: "Imān je da vjeruješ u Boga, Božije meleke, itd.", a nije rekao: "Imān je da očituješ i radiš." Iza Alejhisselamovog odgovora Džibril je rekao: "Kad ja to budem izvršio, hoću li biti vjernik?" Alejhisselam mu je odgovorio: "Da." Kada bi očitovanje i djela spadala u iman, on ne bi tako rekao nego bi rekao: "Ne, nisi vjernik dok ne uzočituješ i ne uzradiš djela koja ti se naređuju." Iz toga bi slijedilo da je Alejhisselamovo tumačenje imana vjerovanjem i smatranjem istinom pogrešno, a njegov dodir sa

"da" neistina, a to sve nije tačno. To nam sve svjedoči da čovjek postaje vjernik s vjerovanjem koje mu je u srcu i koje se trajno uvijek ponavlja i nalazi.

Iz ovog izloženog vidi se da je pogrešno i mišljenje sekte kerramija,¹⁶ koji kažu da je imān samo očitovanje. Isto je pogrešno mišljenje Bišra b. Gijasa¹⁷ i Ibn er-Rāvendije¹⁸, koji kažu da je imān priznati da je nešto istina, ali to priznanje biva srcem i jezikom. Što se pak tiče mišljenja Džehmova¹⁹ i Ebu el-Husejnova²⁰ koji pripadaju sekti kaderija,²¹ a to je da je imān samo znanje, to je sasvim jasno da je to mišljenje pogrešno, jer znati nešto ne znači to i vjerovati. Neki su židovi i kršćani znali da je Alejhisselam Božiji poslanik, ali ga nisu vjerovali kao što to Allah spominje i kaže: *Oni njega poznaju kao što poznaju svoje sinove, zatim kaže: – a oni nisu vjernici.*²² Time je dokazano da je ono mišljenje koje zastupa naš imān i oni koji njega slijede, istina kojoj se ne može prigovoriti.

Zatim znaj da je vjerovanje jedno i svi vjernici su u tome jednaki. Jedino se neki odlikuju nad drugima prema bogobožnosti, jer bitnost vjerovanja

¹⁵ Ismailovo očitovanje: "Svjedočim da nema drugog boga osim Allaha i da je Muhammed Njegov rob i poslanik."

¹⁶ To su sljedbenici Ebu Abdullaha Muhammeda b. Kerrāma, koji je djelovao i svoj pravac širio u Nejsabūru. Duže vremena je boravio u Mekki i Šāmu. Umro je u Kudsu 225. god. Među njegovim sljedbenicima bilo je agilnih i pobožnih ljudi. Jedan od njih po imenu Ebu Ja'kūb Ishak b. Mahmiš el-Vāiz bio je neumoran misionar islama. Njegovom propagandom prešlo je na islam oko 5 hiljada kršćana, židova i međžusija. Umro je 383. god. Najizrazitije zastupanje Ibni Kerrāma je to da je Bog gore, da je na svom prijestolju Aršu i da je materija (Dževher). Vidi: *El-Milel* od Šahiristanije (sv. I. str. 144. i dalje) pa i *Tādžu-l-arūs* (sv. IX. str. 43.).

¹⁷ Birš b. Gijās el-Merisi rodnom je iz mjesta Meris u Nubiji. Neki navode da mu je ovaj naziv došao odatle što je stanovao u kvartu Debru-l-Meris u Bagdadu. Bio je izraziti predstavnik pravca murdžija. Umro je 218. god.

¹⁸ Ebu el-Husejn Ahmeb b. Jahja er-Rāvendi rodnom je iz sela Rāvend u okolici Isfahana. Pisac je mnogih rasprava. U djelima ilm-u-kelema često se spominju njegova nastrana mišljenja. Neki ga smatraju raskolnikom (*zindik*). Umro je 245. god. vrlo mlad. Nije imao više od 40 godina.

¹⁹ Džehm b. Šafvan je vođa sekte džehmija, koja se po prvi put javila u okolici Tirmiza. Poginuo je u Mervu u političkim razmiricama pri koncu vladavine Emevija god. 128. *Tādžu-l-arūs* smatra ovu sektu frakcijom haridžija, a Šehiristanija kaže da su to zagrijane pristaše džebrijskog pravca. Slažu se sa mutezilijama i kažu da Bog nema svojstva. Mu'tezilije su njihovi nasljednici u mnogim misljenjima. Ostala mišljenja njihova vidi u *El-milel ve-n-nihal*, I. 109. i dalje

²⁰ Ebu el-Husejn Muhammed b. Ali el-Basri jedan je od istaknutih mu'tezilijskih prvaka i učenjaka. Rodio se u Basri, a djelovao je u Bagdadu, gdje je i umro 436. god. Pisac je mnogih dijela

naročito s područja usuli-fikha i usulidina. Njegovim djelima se mnogo služio Fahrudin er-Rāzi u svojim djelima o usuli-fikhu.

²¹ Kaderije su islamska sekta koja nije priznavala kader (sudbine i odredbu). Njihovo je geslo *El-emru unuf*, tj. stvari se ne događaju prema unaprijed ustanovljenom preciznom programu i određenju.

²² Ovako je ovaj ajet naveden u svim primjercima ovog djela. Međutim, u istinu na kraju ajeta ne postoje riječi: *a oni nijesu vjernici*. Ovaj ajet se nalazi na dva mjesta u Kur'anu: u suri El-Bekare, 146. Ovaj ajet u prijevodu glasi: *Oni kojima smo Mi Knjigu dali poznaju Božijeg Poslanika kao što poznaju sinove svoje, ali jedna grupa od njih sakrivaaju istinu, iako je poznaju*. Drugi ajet nalazi se u suri El-En'am, 20., a prijevodu glasi: *Oni kojima smo Mi Knjigu dali poznaju Božijeg Poslanika kao što poznaju sinove svoje, ali oni koji su upropastili sami sebe, oni neće vjerovati*. Dakle doslovno onakav ajet kako ga je pisac naveo ne postoji.

ne podnosi povišice niti umanjivanje. Bitnost vjerovanja je: odlučno nešto držati istinom i priznati ga, a u ovom se ne može zamisliti povišica niti manjak. Onaj pak višak, koji se razumijeva iz ajeta: *Kad im se uče Božiji ajeti, povećavaju im vjerovanje,*²³ i njemu sličnih ajeta, to je s obzirom na ono u šta treba vjerovati, jer se to postepeno uvećavalo kad je Objava dolazila. Ili je taj višak prema plodu ili je prema svjetlu njegovu ili prema jačini i slabosti njegovoj.

Imān i islam u Šerijatu imaju jedno značenje, jer islam znači pokornost i odanost, a to je uistinu i bitnost vjerovanja. Prema tome se imān i islam ne mogu jedan od drugog odvojiti. Tome u prilog ide i ovaj ajet: *Izveli smo one mu'mine koji su tu bili, a nisu*

*tu našli nego jednu kuću muslimanā.*²⁴ Što se tiče ajeta: *Beduini vele: "Mi smo vjerovali." Ti im reci: "Vi niste vjerovali, nego recite: "Mi smo se predali"*²⁵, te *islam* (predanost) u ovom ajetu znači prividnu predanost bez unutarnje i duševne predanosti.

Zatim, znaj da je mukallidovo²⁶ vjerovanje ispravno, jer kad bi neko javio neku vijest, pa je drugi (bez dokaza) primio, svako bi rekao: vjerujem mu, ili vjeruje u njega. Ovo znači vjerovati taklidom (bez dokaza). Ali je mukallid ipak grješan, jer je ostavio i zanemario razmatranje i razmišljanje. Kao dokaz da je vjerovanje mukallidovo valjano služi nam i to što je Alejhisselam primio i priznao vjerovanje beduina i njima sličnih, koji ne razumiju šta je razmišljanje.

otac i majka ili drugi koje on oponaša i za kojima se slijepo povodi, a nije u stanju da svoje vjerovanje potkrijepi svojim zaključivanjem i logičkim argumentima. Svaki primitivni čovjek ne može se smatrati mukallidom jer on ipak ima neku vrstu zaključivanja i dokaza, koji ne moraju

Tako su postupili i njegove halife – El-Hulefāu-r-rašidūn.²⁷

I znaj da je Božija vjera na nebu i Zemlji samo jedna, a to je islam, jer Allah, dž.š., kaže: *Samo je islam kod Boga priznata vjera.*²⁸ Taj je islam sredina između pretjerivanja; sredina između mišljenja onih koji Boga prisposobljavaju Njegovim stvorenjima (*tešbih*) i mišljenja onih koji Ga niječu (*ta'til*); sredina između mišljenja onih koji niječu slobodnu volju čovjeka (*džebr*) i mišljenja onih koji kažu, da je čovjek potpuno samostalan (*kader*); sredina između mišljenja onih koji su sigurni od Božije kazne (*emn*) i mišljenja onih koji su potpuno u očaj pali (*je's*). Bože, Ti učini da umremo kao muslimani i pridruži nas dobrima!

imati naučnu i stručnu formu. Svaki usklik koji odaje čuđenje moći Tvorca je razmišljanje i razmatranje. Ovakvih dokaza možemo svuda sresti.

²⁷ To su prva četverica halifa o kojima će kasnije biti govora u samom djelu.

²⁸ Sura Alu'Imrān, 18.

²³ Sura El-Enfaal, 2.

²⁴ Sura Ez-Zārijat, 35. 36.

²⁵ Sura El-Hudžarāt, 14.

²⁶ Mukallid u arapskom jeziku znači onaj koji nekoga u nečemu oponaša. Ovdje se riječju *mukallid* misli na onoga koji samo vjeruje zbog toga što mu je vjerovao